

ד. לאחר הלל המצרי חותם בגאולה: בא"י אמ"ה אשר גאלנו וגאל את אבותינו... רבי טרפון אומר: לא היה חותם בה (כי כולה ענין אחד, הודאה). רבי עקיבא אומר: ממשיך בה ואומר 'כן ה' או"א יגיענו למועדים ולרגלים אחרים... בא"י גאל ישראל'.
הלכה כרבי עקיבא (רשב"ם תוס' רי"ף ורמב"ם חמץ ומצה ה,ו; או"ח תעג).

ה. אמר רב אחא בר יעקב: סומא פטור מלומר הגדה (לומד זה – זה מבן סורר ומורה, ברואה ולא בסומא). ואילו רב יוסף ורב ששת, אף על פי שהיו מאורי עינים היו אומרים ההגדה בביתם (שבעבור זה נצרך לגופו, בעבור מצה ומרור).

יש מהראשונים שפסק שסומא אינו חייב בהגדה [ובשאר מצוות] אלא מדרבנן (עפ"י רבנו ירוחם ה,ד). ואולם רוב הפוסקים נקטו שחייב מהתורה, ולפיכך מוציא את האחרים ידי חובתם (עפ"י ב"י תעג וש"פ. וע"ע מראה כהן).

דף קיז

- רז. א. הללוי; כסי; ידידי; מרחבי' – מלה אחת הן או שתי מלים?
- ב. ההלל שבתהלים – מי אמרו לראשונה?
- ג. האם 'הללוי' מסיים הפרק שעבר או מתחיל את הפרק הבא?
- ד. האם צריכים להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום?

א. הללוי; לרב חסדא אמר רבי יוחנן: מלה אחת היא. ואילו רב אמר שראה כתוב בספר תהלים של רבי חייא דודו הללו-י' כשתי מלים, בשני צדי הדין. ובדברי רבי יהושע בן לוי מצינו שתי מסורות אם מלה אחת היא שמשמעותה הללוהו בהילולים הרבה, או שתי מלים שאחת מהן קודש – הללו י'.

כסי; לרב חסדא אמר רבי יוחנן וכן לרב – מלה אחת היא, ולרבה – שתיים.

ידידי; לר"ח אמר ריו"ח: מלה אחת. לרב שתי מלים, ידידי (חול) י' (קודש).

מרחבי; לרב ורבה – אחת היא. ולרב חסדא – נסתפקו ולא פשטו.

בבהגר"א (אה"ע קכט סקנ"ב) מבואר שהלכה כרבי יוחנן, הלכך מלה אחת היא. [ואפשר שגם לפי רב, אם ירצה יוכל לכתוב שם 'ידידיה' בגט כמלה אחת. ע' בשער המלך גירושין ד,יב]. ובשלחן ערוך (שם סעיף לג) פסק שאם ירצה לכתוב בגט 'ידידיה' כשתי תבות – כשר (וע"ע ב"י סוסי" רעו).

ב. נחלקו הדעות על הלל שבתהלים, מי אמרו;

- נביאים שביניהם תקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק [ועל כל רגל ורגל. ערשב"ם] ועל כל צרה שלא תבוא עליהם, לכשנגאלים אומרים אותו על גאולתם (חכמים; שמואל); –
- דוד אמרו, עם כל שאר תושבחות שבתהלים (חבריו של ר"א ברבי יוסי); –
- משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים (ר"א; רבי אלעזר בר' יוסי, וכן תמך אביו בדבריו. וע' מדרש תהלים קיג,ב שבמכת בכורות אמרוהו); –
- יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהם מלכי כנען (רבי יהודה); –
- דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא (רבי אלעזר המודעי); –
- חזקיה וסיעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב (רבי אלעזר בן עזריה); –
- חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע (רבי עקיבא); –

מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע (רבי יוסי הגלילי).

א. לפרש"י, הדעות הללו האחרונות אינן חלוקות אלא כל אחד הוסיף על חברו. ורשב"ם חולק. יש מי שכתב שכל הקודמים לדוד לא אמרוהו באתו הנוסח שבתהלים אלא כל אחד אמר כפי צחות לשונו עד שבא דוד ותיקן הנוסח הזה שיאמרוהו בכל מקום ובכל זמן (עפ"י תשובה מאהבה ח"ב רסד).

ב. לדעת הרמב"ן (בהשגות לספר המצוות א) קריאת ההלל בימים טובים – מדאורייתא, אם מהלכה למשה מסיני או משום שמחה. ונראה שבעיקר מצוותו יוצא גם אם לא אמר את כל נוסח ההלל אלא דילג כמה פרקים וכדומה. אם כי מדרבנן צריך לקרות את ההלל כולו (הרמב"ן שם צדד לתלות השאלה אם נוסח ההלל מהתורה, במחלוקת התנאים אם משה וישראל אמרו להלל זה או דוד. והרא"ה (בפ"ק דברכות) כתב שעיקר המצוה מהתורה לומר שירה, אבל הנוסח הוא מדרבנן. ועתוס' תוס' מגילה כא. גבי הלל שלאחר ברכת המזון שאינו אלא מדרבנן. וע' שאג"א סט; שו"ת חת"ס יו"ד רלג; העמק שאלה כו, א). ויש ראשונים שמנו מצות קריאת ההלל במנין המצוות (עפ"י בה"ג; ספר יראים ועוד). ויש סוברים שעיקר מצות הקריאה מדרבנן (ערמב"ם הנוכה ג, ו בספר המצוות א) או מדברי קבלה (עראב"ד הל' הנוכה. וע"ש במ"מ). ונחלקו האחרונים להלכה. ונפקא מינה בספק – האם צריך לחזור ולקרוא אם לאו (ע' שאג"א סט).

ונראה לפי הנ"ל שאם טעה וקרא הלל בדילוג ביום טוב וברך עליו תחילה וסוף והמשיך בתחילתו – חוזר וקורא את כולו ללא ברכה, כי את עיקר מצוותו קיים, כי יש שם 'הלל' לאותם פרקים שקרא, אלא שהחסיר דברים (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ז סב).

לא הבנתי טעמו הלא כיון שמדרבנן צריך לקרוא כולו דוקא, הרי לא יצא המצוה מדרבנן ומדוע לא יחזור ויברך, כאשר מצוות שלא קיימן כפי תנאיהן שמדרבנן. ואף אם נאמר שבהחסיר תיבה אחת יצא, אבל דילג הרבה הרי החסיר מגוף המצוה.

ג. אמר רב חסדא: הללוי' (שכתוב פעם אחת בין פרק לפרק) – סוף פרק. רבה בר רב הונא אמר: ראש פרק. אמר רב חסדא: ראיתי תהלים של בית רב חנין בר רב שכתוב בהם הללוי' באמצע פרק – הרי שהיה מסופק בדבר.

ומנו החכמים את הפרקים שבהם הכל מודים שהוא תחילת פרק: הללוי' שלאחר תהלת ה' ידבר פי...; רשע יראה וכעס...; העמדים בבית ה' בלילות... ועוד הוסיפו בעלי מקרא: מנחל בדרך ישתה...; ראשית חכמה יראת ה'...

ד. אמר רבי אחא בר יעקב: צריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום (גזרה שוה 'זכירה – זכירה'. ושאר ימים טובים נלמדים במה מצינו מקידוש של שבת. רשב"ם).

נחלקו הפוסקים אם אדם יוצא ידי חובת קידוש מהתורה בתפילה. ואעפ"י שלפי הנוסח הנהוג אין הזכרת יציאת מצרים בתפילה, יש סוברים שמהתורה מקיים מצות קידוש בכל אופן. או מפני שהסמיך ברכות קריאת שמע לתפילה, ובהן הלא הזכיר יציאת מצרים.

רח. מהו נוסח חתימת הברכות דלהלן?

א. ברכת גאולה – בליל פסח, בקריאת שמע ובתפילה.

ב. ברכת מלכות בית דוד – בהפטרה ובתפילה.

ג. ברכת קדושת היום – בשבתות ובימים טובים, בקידוש ובתפילה. שלח

ד. לאחר הלל המצרי חותם בגאולה: בא"י אמ"ה אשר גאלנו וגאל את אבותינו... רבי טרפון אומר: לא היה חותם בה (כי כולה ענין אחד, הודאה). רבי עקיבא אומר: ממשיך בה ואומר 'כן ה' או"א יגיענו למועדים ולרגלים אחרים... בא"י גאל ישראל'.
הלכה כרבי עקיבא (רשב"ם תוס' רי"ף ורמב"ם חמץ ומצה ה,ו; או"ח תעג).

ה. אמר רב אחא בר יעקב: סומא פטור מלומר הגדה (לומד זה – זה מבן סורר ומורה, ברואה ולא בסומא). ואילו רב יוסף ורב ששת, אף על פי שהיו מאורי עינים היו אומרים ההגדה בביתם (שבעבור זה נצרך לגופו, בעבור מצה ומרור).

יש מהראשונים שפסק שסומא אינו חייב בהגדה [ובשאר מצוות] אלא מדרבנן (עפ"י רבנו יוחם ה,ד). ואולם רוב הפוסקים נקטו שחייב מהתורה, ולפיכך מוציא את האחרים ידי חובתם (עפ"י ב"י תעג וש"פ. וע"ע מראה כהן).

דף קיז

- רז. א. הללוי; כסי; ידידי; מרחבי' – מלה אחת הן או שתי מלים?
- ב. ההלל שבתהלים – מי אמרו לראשונה?
- ג. האם 'הללוי' מסיים הפרק שעבר או מתחיל את הפרק הבא?
- ד. האם צריכים להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום?

א. הללוי; לרב חסדא אמר רבי יוחנן: מלה אחת היא. ואילו רב אמר שראה כתוב בספר תהלים של רבי חייא דודו הללו-י' כשתי מלים, בשני צדי הדין. ובדברי רבי יהושע בן לוי מצינו שתי מסורות אם מלה אחת היא שמשמעותה הללוהו בהילולים הרבה, או שתי מלים שאחת מהן קודש – הללו י'.

כסי; לרב חסדא אמר רבי יוחנן וכן לרב – מלה אחת היא, ולרבה – שתיים.

ידידי; לר"ח אמר ריו"ח: מלה אחת. לרב שתי מלים, ידידי (חול) י' (קודש).

מרחבי; לרב ורבה – אחת היא. ולרב חסדא – נסתפקו ולא פשטו.

בבהגר"א (אה"ע קכט סקנ"ב) מבואר שהלכה כרבי יוחנן, הלכך מלה אחת היא. [ואפשר שגם לפי רב, אם ירצה יוכל לכתוב שם 'ידידיה' בגט כמלה אחת. ע' בשער המלך גירושין ד,יב]. ובשלחן ערוך (שם סעיף לג) פסק שאם ירצה לכתוב בגט 'ידידיה' כשתי תבות – כשר (וע"ע ב"י סוסי" רעו).

ב. נחלקו הדעות על הלל שבתהלים, מי אמרו;

- נביאים שביניהם תקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק [ועל כל רגל ורגל. ערשב"ם] ועל כל צרה שלא תבוא עליהם, לכשנגאלים אומרים אותו על גאולתם (חכמים; שמואל); –
- דוד אמרו, עם כל שאר תושבחות שבתהלים (חבריו של ר"א ברבי יוסי); –
- משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים (ר"א; רבי אלעזר בר' יוסי, וכן תמך אביו בדבריו. וע' מדרש תהלים קיג,ב שבמכת בכורות אמרוהו); –
- יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהם מלכי כנען (רבי יהודה); –
- דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא (רבי אלעזר המודעי); –
- חזקיה וסיעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב (רבי אלעזר בן עזריה); –
- חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע (רבי עקיבא); –

מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע (רבי יוסי הגלילי).

א. לפרש"י, הדעות הללו האחרונות אינן חלוקות אלא כל אחד הוסיף על חברו. ורשב"ם חולק. יש מי שכתב שכל הקודמים לדוד לא אמרוהו באותו הנוסח שבתהלים אלא כל אחד אמר כפי צורת לשונו עד שבא דוד ותיקן הנוסח הזה שיאמרוהו בכל מקום ובכל זמן (עפ"י תשובה מאהבה ח"ב רסד).

ב. לדעת הרמב"ן (בהשגות לספר המצוות א) קריאת ההלל בימים טובים – מדאורייתא, אם מהלכה למשה מסיני או משום שמחה. ונראה שבעיקר מצוותו יוצא גם אם לא אמר את כל נוסח ההלל אלא דילג כמה פרקים וכדומה. אם כי מדרבנן צריך לקרות את ההלל כולו (הרמב"ן שם צדד לתלות השאלה אם נוסח ההלל מהתורה, במחלוקת התנאים אם משה וישראל אמרו להלל זה או דוד. והרא"ה (בפ"ק דברכות) כתב שעיקר המצוה מהתורה לומר שירה, אבל הנוסח הוא מדרבנן. ועתוס' תוס' מגילה כא. גבי הלל שלאחר ברכת המזון שאינו אלא מדרבנן. וע' שאג"א סט; שו"ת חת"ס יו"ד רלג; העמק שאלה כו, א). ויש ראשונים שמנו מצות קריאת ההלל במנין המצוות (עפ"י בה"ג; ספר יראים ועוד). ויש סוברים שעיקר מצות הקריאה מדרבנן (ערמב"ם הנוכה ג, ו בספר המצוות א) או מדברי קבלה (עראב"ד הל' הנוכה. וע"ש במ"מ). ונחלקו האחרונים להלכה. ונפקא מינה בספק – האם צריך לחזור ולקרוא אם לאו (ע' שאג"א סט).

ונראה לפי הנ"ל שאם טעה וקרא הלל בדילוג ביום טוב וברך עליו תחילה וסוף והמשיך בתחילתו – חוזר וקורא את כולו ללא ברכה, כי את עיקר מצוותו קיים, כי יש שם 'הלל' לאותם פרקים שקרא, אלא שהחסיר דברים (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ז סב).

לא הבנתי טעמו הלא כיון שמדרבנן צריך לקרוא כולו דוקא, הרי לא יצא המצוה מדרבנן ומדוע לא יחזור ויברך, כאשר מצוות שלא קיימן כפי תנאיהן שמדרבנן. ואף אם נאמר שבהחסיר תיבה אחת יצא, אבל דילג הרבה הרי החסיר מגוף המצוה.

ג. אמר רב חסדא: הללוי' (שכתוב פעם אחת בין פרק לפרק) – סוף פרק. רבה בר רב הונא אמר: ראש פרק. אמר רב חסדא: ראיתי תהלים של בית רב חנין בר רב שכתוב בהם הללוי' באמצע פרק – הרי שהיה מסופק בדבר.

ומנו החכמים את הפרקים שבהם הכל מודים שהוא תחילת פרק: הללוי' שלאחר תהלת ה' ידבר פי...; רשע יראה וכעס...; העמדים בבית ה' בלילות... ועוד הוסיפו בעלי מקרא: מנחל בדרך ישתה...; ראשית חכמה יראת ה'...

ד. אמר רבי אחא בר יעקב: צריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום (גזרה שוה 'זכירה – זכירה'. ושאר ימים טובים נלמדים במה מצינו מקידוש של שבת. רשב"ם).

נחלקו הפוסקים אם אדם יוצא ידי חובת קידוש מהתורה בתפילה. ואעפ"י שלפי הנוסח הנהוג אין הזכרת יציאת מצרים בתפילה, יש סוברים שמהתורה מקיים מצות קידוש בכל אופן. או מפני שהסמיך ברכות קריאת שמע לתפילה, ובהן הלא הזכיר יציאת מצרים.

רח. מהו נוסח חתימת הברכות דלהלן?

א. ברכת גאולה – בליל פסח, בקריאת שמע ובתפילה.

ב. ברכת מלכות בית דוד – בהפטרה ובתפילה.

ג. ברכת קדושת היום – בשבתות ובימים טובים, בקידוש ובתפילה. שלח